

ANBLADET

Nr 105 ISSN 0280-0993 JUNI 2013

Organ för
NORRTÄLJE SLÄKTFORSKARFÖRENING

Äntligen!

Efter en lång, kall och snöig vinter är äntligen våren här med sol och värme.

Blåsippor, vitsippor och påskliljor fullkomligt svämmar över i naturen och i våra trädgårdar.

Tag vara på fågringen i denna ljuva vår- och sommartid.

Elisabeth Reuterswärd gav många tips om okända fäder på sitt föredrag i Norrtälje.

Ett sammandrag av föreläsningen finner du på sidan 6.

Ett mycket intressant föredrag om det svenska postverkets organisation under stormaktstiden hölls av Magnus Linnarsson den 7 maj. Ett sammandrag finns på sidan 12. För den som vill veta mer rekommenderas hans avhandling *Postgång på växlande villkor*, som ger spännande inblickar i 1600-talets samhällsorganisation.

Anbladet utkommer med 3 nummer per år och utges av Norrtälje Släktforskarförening.

Tidningens adress: Box 280,
761 23 Norrtälje.

Hemsida: www.norrtelje-sff.se

Webmaster: Björn Bergström
webmaster@norrtelje-sff.se

Redaktör och ansvarig utgivare:
Urban Johansson

Tidningen ingår i NSFF:s medlemsavgift, f. n. 150 kr/år.

Bankgiro: 459-5724

Manus och idéer till artiklar kan insändas till tidningen under ovanstående adress. Artiklar och citat ur tidningen får användas efter angivande av källan.

Helårsprenumeration: 100 kr.
Enstaka exemplar av tidigare nummer kan köpas för 30 kr/st.

I NSFF:s styrelse ingår:

Ordf. Urban Johansson
Grovstaväg. 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 070-692 48 36

Kassör Sven-Olof Gahnström
Stockholmsv. 24B, 761 43 Norrtälje
Tel: 0176-124 56

v. ordf. Sven Mohlne
Åkerö Västergården 116,
761 94 Norrtälje, Tel: 0176-414 90
Sekr. Willy Menander

Asplundsv. 18, 760 10 Bergshamra
Tel: 0176-261 255

Klubbmäst. Birgit Söderman
Malsta-Ekebyv. 82, 761 71 Norrtälje. Tel: 0176-228 081

Suppl. Bo Schylander
Rosengårdsvägen 123, 186 33 Valentuna Tel: 08-511 740 15

Suppl. Ann-Marie Alfredsson
Grovstaväg. 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 0176-266 280

Ordföranden har ordet

Vid ett besök i Hole by utanför Malung hos Anbladets grundare, Olle Janbell och hans fru Kerstin för många år sedan, träffade jag en dalmas som sa att dygnen rusar förbi hans syn som vita och svarta skynken.

Vintern däruppe var så lång och kall att de inte hann få ut trädgårdsmöblerna. De satt på sparken under korta sommaren. Just så kan man känna sig denna torra och kalla vår med kalla nätter, som fördröjt den efterlängtdade sommaren.

Man får trösta sig med den goa värmen i det lilla växthuset. Släktforskningen går i alla fall vidare. Vår förening har god ekonomi, men ett vikande medlemsantal.

Gör gärna litet reklam för vår förening och fördelarna med att vara med i ett lokalt nätverk med utblickar till hela Sverige.

Det sista evenemanget för vårterminen går av stapeln den 6 juni då vi besöker Torild Erikssons fina gårdsmuseum i Överlöpe. Vi hoppas på vackert väder även om vi inte sitter ute.

Tag nu väl vara på sommaren och samla krafter för kommande forskningssäsong i höst.

Hör gärna av er till föreningen om idéer till evenemang och glöm inte att skicka in manus till Anbladet!
Ha det bra.

Urban Johansson

Den som har byns vackraste hustru har också den oroligaste natt-sömmen.

Bulgariskt ordspråk

Den oskicklige smeden klandrar järnet.

Dante Alighieri

Arbete är tillflykten för dem som inte har något bättre att sysselsätta sig med.

Oscar Wilde

Det finns saker som man måste vara fackman för att inte förstå.

Hjalmar Söderberg

Efterlysningar

Vinjetten Efterlysningar verkar förlora mer och mer intresse i Anbladet. Detta är en naturlig utveckling beroende på alla de digitala media som står forskarna till buds för att efterlysa försvunna anfäder.

Därför kommer vinjetten att tas bort från nästa nummer och endast återkomma om någon läsare hör av sig till Anbladet med en efterlysning.

Många läsare har under årens lopp skickat in frågor och en hel del har också fått ledtrådar och svar från läsarna, som gjort att frågeställarna har kunnat komma vidare i sin forskning.

Ett stort tack således till både er som frågat och er som svarat!

U.J.

Vem var Sture Ramberg?

Seriekännaren Sture Hegerfors på Göteborgs-Posten har kastat ut denna fråga. Sture Ramberg tecknade serien Pyret och Lasse i Sparfrämjandets Lyckoslanten och Karlssons Kalle i tidskriften Tidsfördrif som gavs ut i Göteborg.

Frågan finns publicerad i nr 100 av DISKULOGEN och den som kan komma med upplysningar om denne Ramberg belönas med boken Emigrantforskning samt Sture Hegerfors böcker om serier och humor i Göteborg. Skicka ditt svar till diskulogen@dis.se. Sture behöver uppgiften i sin pågående kartläggning om seriemarknaden i Sverige.

H j ä l p !

Vi behöver medlemmarnas hjälp med uppdatering av den digitala forskarförteckningen.

Alltför få av föreningens medlemmar har kommit in med uppgifter om sin forskning. Om du förlorat blanketten så hör av dig till föreningens adress så skickar vi ut en ny.

Notera också adressen till din egna hemsida om du har en sådan. Tack på förhand!

Pusselbitar i släktforskningen

Från *Elise Hovanta* har redaktionen fått ett meddelande om en databas som hon håller på att bygga upp. Databasen innehåller indexerade dokument, där man kan söka efter sina anor.

Så mycket finns inte registrerat just nu men databasen växer dagligen med nya indexerade dokument, skriver Elise.

Man behöver inget medlemskap för att söka, men om man vill köpa en indexerad fil så måste man registrera sig som kund. Adressen är: www.logium.se

För att komma till de indexerade dokumenten så klickar man på "historiska dokument". Då kommer en sökfunktion upp och man kan börja söka exempelvis på en person.

I webbhandeln ligger också tre andra databaser: bokhandel, bildbyrå och artikeldatabas. Dessa är också under uppbyggnadsstadiet.

När jag själv testade att söka i databasen på olika personer och orter fick jag inga träffar alls. Utbudet i nätbokhandeln är huvudsakligen koncentrerat till litteratur om Gävle stad och Hälsingland.

U.J.

Nättidningen Rötter

Från DISKULOGEN nr 100 är nedanstående information hämtad.

Som Rötters vän, vilket kottar 100 kr per år, får du nu tillgång till några intressanta databaser, av vilka två skall behandlas nedan.

Nationalitetsmatriklarna

Detta är en slags husförhörslängder, som ingår i konsulsarkiven och som redovisar svenskar och svenskättlingar inom respektive konsulats ansvarsområde. Här finner man information om de utvandrade, deras äktenskap, barn, adresser, flyttningar och dödsfall.

Matriklarna för Hamburg och Lübeck innehåller tusentals poster medan andra endast något hundratal. Till Lübeck och Hamburg kom ett stort antal arbetsvandrare, såväl jordbruksarbetare som gesäller och hantverkare. Matriklarna från London innehåller i stort sett bara sjömän, som rapporterats in som döda till sjöss eller i främmande länder.

Medborgarskapshandlingar

Tillkom genom en ny lag om medborgarskap 1894. Var man borta längre tid än 10 år så förlorade man sitt medborgarskap. Innehåller personuppgifter om de utvandrade och var de uppehållit sig under åren. De sistnämnda uppgifterna kan vara mycket svåra att få tag på.

På tapeten

Föreningen för Smedsläktforskning FFS

Bergsbruket har i flera hundra år varit en av Sveriges viktigaste näringar. I centrum för produktionen stod länge smederna. De tillhör en yrkesgrupp som är intressant på många sätt, exempelvis i att yrket gick i arv i kanske högre utsträckning än inom andra yrkesgrupper så att långlivade smedsläkter bildades, att de var tidiga med att anamma släktnamn och att ibland långväga flyttningar var vanliga. Många hade också utländskt påbrå.

Att smed var ett relativt vanligt yrke gör att chansen är stor att man vid släktforskning träffar på smeder. Samtidigt gör de många flyttningarna att de kan vara svåra att följa. För att underlätta utforskandet finns *Föreningen för Smedsläktforskning, FFS*. Föreningen är ett forum för alla med intresse för smeder. FFS arbetar med att samla och förmedla kunskaper om smeder och deras liv och släktskap.

Under de snart 20 år som FFS funnits har en databas byggts upp som för närvarande innehåller mer än 240 000 personer. Den publiceras regelbundet, hittills i form av CD/DVD, och är en stor hjälp för den som söker anorna till en smed. Bland andra publikationer kan nämnas sammanställningar av smedsläkter, listor över järnbrukspersonal, järnstämplor samt berättelser om smedernas liv. FFS har en egen tidning *Smedforskaren* som vill förmedla gamla och nya rön om våra smeder och deras arbetsplatser. Medlemmar deltar aktivt med artiklar och bilder.

Mer information om FFS och hur man blir medlem finns på föreningens hemsida <http://smedforskning.se>

Örjan Hedenberg

Föreningen för Smedsläktforskning, FFS

Höstupptakt

Boka redan idag in torsdagen den 5 september kl. 19.00 för en traditionsenlig mingelträff med Norrtälje Släktforskarförening.

Korta anföranden i olika ämnen, trevlig samvaro och fika! Vem kan begära mer?

Att söka okända fäder

Många åhörare som bevistade Elisabeth Reuterswårds föreläsning om okända fäder blev nog inspirerade att återigen ta upp sitt sökande efter sådana i sina egna antavlor. En gjorde detta var Marian Oliv, och så här berättar hon om resultatet.

Redan före föreläsningen hade jag läst hennes bok och börjat fundera över min morfars morfar. Jag ställde flera frågor till Elisabeth efter föreläsningen och fortsatte att forska när jag kom hem.

Morfars mormor hette Johanna Abrahamsdotter och hennes "oäkta" dotter hette Ida Maria Johannesdotter. Jag var således osäker på om dottern fått efternamnet efter sin mor, som hette Johanna, men så var troligen inte fallet enligt Elisabeth.

Jag hittade en presumtiv fader vid namn Johannes Sjöberg, skriven på litet olika ställen i Ödestugu församling. Eftersom Elisabeth också rekommenderade att man skulle söka i flyttningslängden runt den aktuella födelsetiden för det utomäktenskapliga barnet så gjorde jag det och kunde konstatera att Johannes Sjöberg flyttade 1854 och att Johanna Abrahamsdotters barn Ida Maria föddes 1855. Jag förmodar att han ville hålla sig undan när han fått reda på att Johanna väntade barn. Detta och hennes namn kan ju vara indicier på att Johannes var far till Ida.

Johannes höll sig undan i 10 år och gifte sig sedan med en trettio år yngre kvinna och fick med henne åtta barn. Själv brann han inne i en kolhytta. Både hans far och farfar drunknade. Johannes och Johannas gemensamma utomäktenskapliga barn är således min morfars mor!

En av Johannes döttrar blev 1889 dömd till två års straffarbete för mordbrand.

Marian Oliv

Riksförbundets årsböcker ...

bortskänkes av Bo Schylander i Vallentuna.

Kontakta honom på telefon 08- 511 740 15 för överenskommelse om årgångar, hämtning etc.

Den som vill får gärna tänka på Norrtälje Släktforskarförening med en symbolisk gåva.

Böckerna är helt gratis så detta är inget krav.

Kontakta Bo för vidare detaljer!

Passa på att komplettera ditt bibliotek med värdefull släktforskningslitteratur.

PRESSGRANNAR

I nr 2:2013 av förbundets tidskrift SLÄKT finns en intressant artikel om auktionsprotokoll som outnyttjad källa av släktforskare. Den är skriven av Göran Ulväng, som pekar på protokollens stora värde som viktig källa där bouppteckningar saknas. Nedan följer ett kort referat, men läs gärna hela artikeln.

Segerfeldt, C-H, redaktör: Linjett, med vind i seglen. Tre sekler med Rosättra Båtvarv, Hallvigs tryckeri, Morgongåva 2013, 132 sid.

I Anbladet nr 103 hade vi en artikel om Karlsro båtvarv, som då var ute till försäljning. Köpare blev Rosättra båtvarv, granne till det sedan länge upphörda Karlsro. Nu har således Rosättra båtvarv på eget förlag givit ut en vacker bok med rikt bildmaterial om detta anrika varv med rötter i det sena 1800-talet.

Här finns historik om varvets tillkomst, men i huvudsak redogörs för två båttyper som har varit varvets signum, Laurinkostern och Linjetten.

Övergången från båtar av trä till plast i slutet av 1960-talet blev en svår tid för varvet. Räddningen blev en egenproducerad båt som fick namnet Linjett. Våren 1973 provseglades den första modellen, som fick namnet Rosätte. Båten vann också den första kappseglingen hon ställde upp i.

I boken ingår ett register över båtar byggda på Rosättra under åren 1891 till 1970 med båtarnas namn och konstruktör. En mycket trevlig bok för den segel- och sjöintresserade.

U.J.

Johansson, Urban: En hvar välfrejdad svensk undersåte. Kommunala självstyrelsen 150 år, 1863-2013, Norrtälje 2013, 16 sid.

Utgiven med stöd av Norrtälje Kultur- och fritidskontor.

Författaren redogör för den lokala självstyrelsen före de kommunala förordningarna 1862 dvs. den urgamla sockensjälvstyrelsen där prästen var självskriven ordförande i sockenstämman men också för de administrativa uppgifter som häradstingen en gång hade innan de rent dömande uppgifterna tog över helt.

1863 blev varje socken på landet en egen kommun, dock med möjlighet för två eller flera socknar att gå samman om en gemensam kommunförvaltning. Så skedde inte i det område som från 1971 utgör Norrtälje kommun. Där blev varje socken en egen kommun. Den lokala självstyrelsen i städerna var än mer komplicerad.

Skriften finns att läsa och köpa på Norrtälje stadsarkiv. Bilder från bl a Norrtälje stadsarkiv ingår i skriften.

Auktionerna skapade en andra marknad såväl på landsbygden som i städerna befriad från skräväsendets och den merkantila ekonomins inskränkningar. Där kunde man på 1700-1800-talen mer fritt sälja varor av alla slag. Och det rörde sig om ett stort utbud: husgeråd, kläder, tyger och redskap bland annat. Varor kunde på ett lätt sätt omvandlas till kontanter.

Stockholms auktionsverk grundades 1674 och är det äldsta i världen. Det grundades för att kapital skulle kunna frigöras från konkursbon. Efter hand vände sig också andra än konkursbon dit och under 1700-1800-talen var huvuddelen av auktionerna där frivilliga.

Auktionsverk grundades snart i nästan varje stad under 1700-talet, men också på landsbygden bedrevs en livlig auktionshandel. Där behövde auktionisterna tillstånd från länsmännen.

Ulväng menar att en anledning till den stora ökningen av antalet auktioner under 1700-1800-talen var det ökade välståndet i landet. Detta drev på efterfrågan på varor. Den andra viktiga anledningen var bristen på tillverkare och säljare av varor, som kunde tillgodose efterfrågan. Detta berodde, som ovan sagts, på de inskränkningar som förhindrade hantverkare och handelsmän att etablera sig fritt. Auktionernas utbud fyllde gapet mellan tillgång och efterfrågan.

Författaren menar att en betydande del av hushållens inköp i mindre städer och på landsbygden inköptes på auktioner. På landsbygden dominerade auktioner efter bönder och ståndspersoner.

Mot slutet av 1800-talet minskade auktionernas betydelse genom införandet av näringsfriheten 1846 och 1864. Utbudet av varor ökade då markant på den öppna marknaden.

I auktionistens uppdrag ingick att upprätta ett protokoll för varje auktion. Där förde man in säljarnas namn och titlar, varornas typ, antal och pris samt köparnas namn och titlar. Säljarna fick sina pengar direkt, medan auktionisten själv i efterhand fick driva in betalningen från köparna. Protokollen kan ingå i städernas rådhusrätters arkiv och på landsbygden i kronofogde- eller länsmansarkiv. På Norrtälje stadsarkiv finns många auktionsprotokoll i gårds- och släktarkiv.

U.J.

Fader okänd

Tisdagen den 19 februari hade Norrtälje besök av Elisabeth Reuterswärd, som berättade om hur man söker okända fäder i sin släktforskning. Föredraget som var ett samarrangemang mellan NSFF och Medborgarskolan Roslagen samlade en mycket stor publik. Ett 70-tal personer kunde slutligen beredas plats i stadsbiblioteket och vi fick en mycket spännande föreläsning om i vilka källor man under olika århundraden kan söka okända fäder. Ett tips från Elisabeth var att aldrig ge upp, på de mest oväntade ställen kan indicier dyka upp som kan kasta ljus över till synes hopplösa forskningsuppgifter. Nedan skall ett försök till sammanfattning göras av föredraget. I övrigt hänvisas till Elisabeths bok *Fader okänd* som finns att köpa på förbundets nätbokhandel och läsas i Norrtälje stadsarkivs referensbibliotek.

1918-2000 - lättaste perioden

1917 kom en lag som innebar att alla barn födda utom äktenskapet skulle ha en barnavårdsman, vars uppgift var att ta reda på vem som var barnets far. Alla ogifta kvinnor måste ha en barnavårdsman i samband med barnets födsel. Om moder och barn flyttade till annan ort så följde akten med och arkiverades i den kommun barnet bodde i då det fyllde 16 eller 18 år, beroende på om det kunde försörja sig vid 16 års ålder eller inte. Barnavårdsmannens akter ligger arkiverade i kommunarkiven och är en mycket god källa för att fastställa faderskap.

1864-1917 - svåraste perioden

Lägersmål avkriminaliserades 1864. Kvinnan fick rätt att föda anonymt. Det blir svårare att hitta försumliga fäder i domböckerna. Kvinnan kunde fortfarande stämma mannen för brutet äktenskapslöfte och begära uppfostringsbidrag. Eftersom modern nu hade rätt att föda anonymt kan det i födelseböckerna för denna tid stå, *moder okänd* eller *25-årig kvinna*.

Sök i följande källor i kyrkoarkiven:

Husförhörlängder både bakåt och framåt

Bilagor, serie HIII till födelseböckerna

I barnets flyttningsattest

I en misstänkt faders flyttningsattest

I konfirmationslängden

I socken- och fattigvårdsstyrelseprotokoll

Barnets efternamn kan vara en ledtråd till barnets far, men det var också vanligt att ge barnet morfaderns efternamn.

Från 1856 kunde en kvinna som fött ett barn anonymt återfå sitt barn om hon undertecknade ett dokument, som lades i ett konvolut som därefter förvarades under sträng sekretess i kyrkoarkivet. Dessa återfinns också i serie HIII, bilagor. Före 1866 hade utomäktenskapliga barn ingen arvsrätt efter far eller mor. 1866 fick sådana barn rätten att arva sin mor om hon särskilt begärde

detta. Först 1905 fick utomäktenskapliga barn automatiskt arvsrätt efter modern. 1928 fick sådana barn också rätt att arva fadern om denne särskilt begärde detta.

1810-1864 - svår period

1810 kom en förordning som fastställde att ingen ogift kvinna skulle ställas inför domstol innan hon fött 3 utomäktenskapliga barn.

1779-1810 - flera spår i arkiven

1778 kommer Gustav III:s barnamordsplakat som gav kvinnan rätt att föda anonymt. Detta för att förhindra det relativt ofta förekommande barnamorden. Ingen fick nu försöka tvinga kvinnan att avslöja vem som var fadern. Under tiden 1688-1778 hade barnmorskan enligt tidens barnmorskereglemente varit tvungen att försöka avtvinga modern denna uppgift. I reglementet står att barnmorskan skulle förhöra kvinnan under den tid som värkarna pågick som värst, då kvinnan således var som mest sårbar.

1600-talet - ca 1750 - relativt goda möjligheter

All utomäktenskaplig sexualitet under denna tid utgjorde ett svårt brott mot både världslig och Guds lag. I 1734 års lag tas denna fråga upp i missgärningsbalken, kap 53. Om lönskaläge sägs att ogift kvinna bötar 5 och ogift man 10 daler. Sker det ytterligare en gång blev böterna fördubblade.

Fram till 1741 innebar lönskaläge att man fick stå uppenbar kyrkoplikt inför hela församlingen för lönskaläge, dvs. man fick sitta i kyrkan inför hela menigheten.

I absolutionslängden eller avlösningslängden, serie G i kyrkoarkiven, kan man finna personer som förmanats och fått avlösnings för brott mot Guds lag. Efter denna avlösnings fick de återigen begå nattvarden.

Att hitta mål i domböckerna där kvinnor stämt fäder för att få uppfostringsbidrag kan vara svårt. Ett tips är att titta i saköreslängder och stämningslistor, som ingår i domböckerna. Där kan man söka efter moderns namn för att få en ingång i domboken.

Idag är problemet med okända fäder mycket mer komplext. 1978 föddes det första provrörsbarnet i England. Sperma- och äggdonationer försvårar också fastställandet av fader- och moderskap.

Elisabeth Reuterswärd sammanfattade sitt föredrag om sin forskning om okända fäder med två reflexioner:

Ge aldrig upp - uppgifter om okända fäder kan dyka upp där man minst anar det.

Även om man inte finner en okänd fader, så kan jakten på honom ge oerhört mycket kunskap om gångna tiders föreställningar om brott och straff.

Urban Johansson

Borgmästaren som blev gengångare

Många som bor i Norrtälje med omnejd har nog hört talas om den gamle borgmästaren som lär spöka. Här nedan är ett försök till en sammanfattning av det som skrivits och berättats om mannen ifråga. Ha dock i minnet, att vidskepseln var synnerligen omfattande på den gamla ”goda” tiden.

Nils Pedersson Humbla, som den här något makabra, men garanterat sanna historien handlar om, var son till rådmannen Peder Larsson (död 1607) i Stockholm, där också Nils’ broder, Olof Pedersson Humbla (död 1621), under en tid var borgmästare. Det man säkert vet om Nils Pedersson Humbla själv är, att han var tullnär i Gävle och senare fogde på Gripsholm. I början av 1620-talet vistades han i Stockholm, där han av rådet valdes till rotmästare, men han förklarade i april 1624, att det ådrog honom allmänt löje, att han tvingades springa omkring med rotsedlarna, varför han såg sig nödsakad att lämna staden.

Han blev borgmästare i den tämligen nyblivna staden Norrtälje år 1629 (eller kanske året innan, eftersom hans företrädare, Johan Olofsson, utnämndes till lagförelse i Västmanland och Dalarne år 1628). Nils Pedersson Humbla hustru hette Karin Näf och var dotter till den hitflyttade skotske baronen Jakob Neaf och syster till Maria Näf, hustru till Johan Skytte.

Följande utdrag ur arkiven är åtskilligt förkortade och dessutom moderniserade för att man enklare och bekvämare ska kunna följa med i turerna kring den omskrivne och av allt att döma lynnige – och får man förmoda alkoholberoende – borgmästaren i Norrtälje, Nils Pedersson Humbla.

Den 31 maj 1634 sammanträdde Lyhundra Häradsnämnd i rådhuset i ”Norretällie Stadh” under närvaro av Kronans Befallningsman Erligh, en man som hette Joachim Hanson samt de rådmän som just då fanns hemma i staden. Inför rätten framträdde Oluff Johansson Mjöltnare från Norrtälje stad tillsammans med sin salig hustrus släkt. Oluff och de övriga anklagade borgmästaren Nils Pedersson för att ha slagit Oluffs hustru, som då hade varit med barn, och att Nils Pedersson skulle ha torterat henne så illa, att inte endast hon själv utan också hennes foster hade mistat livet. Oluff krävde dom i saken, alltså ville han få reda på vad Guds och Sveriges Lag uti detta fall kunde tillåta och medgiva.

Rätten lät förhöra och rannsaka en hel rad förtecknade vittnen och här följer en redogörelse:

Den 23 april 1634 gick borgmästaren Nils Pedersson drucken från sin gård i staden för att promenera till sitt hemman, som var beläget strax ovanför kvarnen. När han emellertid kom till Oluff Mjöltnares stuga, så sände han stadstjänaren Matz Erichsson, som var i följe med honom, in i stugan för att hämta ut en tunna mjöl, som Oluff var skyldig i tull, samt för att kalla ut Oluff. Men

när stadstjänaren kom med svaret, att mjölnaren inte var hemma, sade borgmästaren hetsigt, att hans underlydande åter skulle gå in och säga till hustrun att komma ut med mjölet. När då mjölnarhustrun efter hans begäran kom ut, så frågade Nils Pedersson henne först var mannen fanns. Därtill svarade hon, att Oluff hade gått till den andra kvarnen (vilket var sannfärdigt). Då sade Nils Pedersson följande ord: ”Aldrig är han hemma, han stjälar mjöl och säljer till andra, men mig vill han inte betala.” Då svarade mjölnarhustrun honom följande: ”Kära fader, när min man kommer hem, så skall han föra mjölet till eder.” Sinnet rann då på borgmästaren och utan att säga mera slog han till henne med sin nya ekstav, en käpp han använde för att stödja sig med, och slaget drabbade hennes vänstra arm. Käppen gick då i två delar, trots att den var gjord av så hårt trä, vilket också många såg och vilket Nils Pedersson själv inte kunnat förneka.

Icke desto mindre stötte han dessutom till henne med den del av käppen som han hade kvar i handen, vilket stadstjänaren Matz Erichsson ensamt vittnade om, eftersom han hade stått närmast. Men var stöten drabbade henne kunde Matz Erichsson inte skönja. Dock fann man senare på hennes döda kropp ett blåmärke på vänstra sidan i veka livet, och som var ungefär en handsbredd stort, liksom en blånad under det vänstra låret, vilket förmenades vara förorsakat av samma stöt. Nils Pedersson förnekade att han skulle ha givit henne mer än ett slag över armen. Men stadstjänaren vittnade och sade, att Nils Pedersson hade givit henne en stöt med den andra delen av käppen.

Efter det att mjölnarhustrun hade blivit illa slagen och torterad hade hon emellertid gått uppe och gjort sina sysslor i huset, dock hade hon beklagat sig inför andra för de hugg och slag hon hade fått, intill dess att hon den 4 maj gick i alltför tidig barnsäng. Hon hade i sin svaghet nämnt för jordegummorna att hon ännu hade ungefär tolv eller tretton veckor kvar till den beräknade födseln. I sitt skröpliga tillstånd kom hon omsider, med stor värk och sveda, att föda barnet ”medh litet lyff till werdenne” (med svag livslåga till världen). Genom jordegummornas försorg blev likväl prästen hastigt uppbådad och barnet fick sin döpelse, men dess liv blev sedan i samma stund utslocknat.

Jordegummorna, vilka var änkan Barbroo Bårrare och Elsa, Michill Plåtslagarens hustru, två trovärdiga kvinnor, vilka vittnade under ed och bekräftade, att fostret hade varit blått på huvudets vänstra sida (samma sida som modern hade sin blånad) samt på vänstra knäet, vilket också flera andra kvinnor hade sett och skådat och visste att berätta.

Den tredje dagen efter det att hon hade fött och efter det att barnet hade dött, alltså den 6 maj, hade Nils Pederssons hustru besökt mjölnarhustrun. Närvarande

var också Barbro Bårrare och Casper Bårrares hustru, Margaretha, förutom flera andra beskedliga kvinnor, vilka Nils Pedersson desslikes kallade sina avundsmän, och tillfrågade Oluff Mjölnares hustru, att eftersom nu döden kunde drabba henne, om hon ändå hade i sinnet att beskylla Nils Pedersson för hennes dödsbane? På detta svarade hon suckande, att vad först hennes foster ankom, så var han dess rätte livsspillare och sedan vad henne själv skulle ankomma, så hemställde hon att Gud och alla rättvisa domare den saken skulle avgöra.

Den 11 maj avsomnade Oluff Mjölnares hustru uti stor skröplighet, efter att ha upprepat sin bekännelse och hemställt att Gud och alla rättvisa domare skulle avgöra saken, vilket också kyrkoherden, vällärde herr Johan, som hade besökt henne, vittnade om. Närvarande var också Maria, Mårten Glasmästares hustru, Margareta, en änka som skötte henne samt Malin, Casper Bårrares hustru, vilka hade funnit att på hennes döda kropp fanns en blånad på vänstra armen, en handsbred blånad uti vänstra veka livet och en blånad på vänstra låret. När nu Nils Pedersson fick veta att hon var död så drog han samma dag, som var en söndag, under predikan i hemlighet sin kos från staden med en båt, och därefter var han borta uti tre dygn. När han sedan återkom blev han antastad (kontaktad) av målsägaren.

(Därefter följer en komplicerad och ytterst svårförståelig beskrivning av hur några noggrant namngivna kvinnor – nämligen Barbro Bårrare, Hans Hanssons hustru Barbro, Esaias Stadsskrivares hustru Bryta, Johan Svärdfejares hustru Ingeborgh samt Casten Lydiehz hustru Barbro – beskyldes av borgmästaren, att genom att ”oforsiktigt ha avskurit navelsträngen” på fostret vid födseln, därmed också skulle ha förorsakat både kvinnans och barnets död.)

Rätten fann dock slutligen, att Nils Pedersson genom sina hugg och slag med ekkäppen förorsakat en alltför snar födsel och att konsekvenserna blev en för tidig död för såväl barnet som dess moder. Man menade också att Nils Pedersson genom sin flykt från staden därmed också tagit på sig skulden. (Troligen hade Nils Pedersson flytt till den holme som i dag heter Borgmästarholmen.) Därför kunde inte rätten, på grund av dessa och flera andra omständigheter, rädda honom till livet, utan erkändes att han var tillskyndare till Oluff Mjölnares hustrus samt barns dödsbane. För den skull avdömdes ”at han för denna sin gerningh till döden och under swerdet skyldigh ähr”.

Domen överklagades men på ”then Kongelige Rettens wäggar” skriver Gabriel Oxenstierna Gustaffson den 29 oktober år 1634 bland annat: ”Resolutio. Nils Pedersson kan icke benådas utann skall mista lijfwet...” I boken ”Gefle på 1600-talet”, av Märta Lindeberg (tryckt i Gävle 1934), uppges på sidan 74, att Nils Pedersson Humbla halshuggits på torget i Norrtälje. Författarinnan nämner inte var hon har hämtat sin uppgift, men möjligen härstammar den från Sehl-

bergska släktboken i Gävle stadsbibliotek. Det blev alltså en bedrövlig epilog för borgmästaren, vars namn dessvärre inte finns omnämnt i Radloffs omtalade bok ”Beskrifning öfver Roslagen”, trots att en lång rad andra av Norrtäljes forna borgmästare finns uppräknade. Kanhända var Nils Pedersson Humbla i tjänst alltför kort tid för att beröras, eller måhända var det så, att man skämdes över de hemskheter den druckne borgmästaren hade ställt till med. Eller var avrättningen verkligen den slutgiltiga finalen? Den torde ha ägt rum på Lilla Torget i Norrtälje stad för cirka 380 år sedan ... Det finns saker som faktiskt talar emot att halshuggningen blev det verkliga slutet ...

Polismannen W. Sandberg bodde i början av 1900-talet i en liten lägenhet i norra delen av den stenbyggnad, som i dag (tidigare, kanske man måste säga) inhyser Roslagsmuseet på Hantverkaregatan 23 i Norrtälje. En julnatt stod Sandberg i sitt fönster och med juleljusen tända och såg tydligt en pälsklädd man komma vandrande på gatan. Det hade väl i och för sig inte varit någonting märkligt med det, om det nu inte hade varit för att mannen i fråga saknade huvud!

Polisman Sandberg stod på post för att se om den huvudlöse skulle komma ytterligare en gång. Han hade nämligen även tidigare julnätter – ja, så länge han hade bott i byggnaden – sett figuren komma traskande gatan fram varje julnatt. Fast det skedde bara just den natten på året. Och att det var den huvudlöse borgmästaren som gick igen, det var Sandberg helt på det klara med. Somliga känner till att det bara är på julnatten som döingarna har sin mäsas – ”De dödas julotta”, kallas den av en del. Vanliga, levande julottebesökare kan emellanåt se spåren efter de nattliga gästerna på kyrkbänkarna. Sand och lera kan ligga där och man måste vara försiktig och se till att sopa bort dessa lämningar, för om man sätter sig i smutsen lär man kunna dra på sig farliga sjukdomar...

Men ska man då tro vad en enda person – även om han nu var en betrodd polisman – har att säga i saken? Kanske inte, men det fanns fler vittnen.

En fru Björklund, som vid samma tid bodde i den gamla, fina zetterstenska villan, inne i det som nu är (varit?) museets park, hade nämligen på sin tid följande att berätta: ”Det var en vacker, kall och månljus natt den julnatten. Vi hade firat julafton med barnen och gått och lagt oss, men jag måste gå ut med hunden. Jag klädde mig i kappa och gick ut köksvägen, som leder ut på Hantverkaregatan. Nerifrån staden kom en herre gående längs det gamla stenhuset (faktoribygnaden, förf. anm.) och han syntes väl i månskenet. En stor vargskinnspäls hade han på sig och det förvånade mig, att inte hunden började skälla, men den bara stod stilla, liksom förskräckt. När mannen kom närmare såg jag till min häpnad, att han saknade huvud ... och plötsligt var han försvunnen. Då såg jag att polisman Sandberg hade ljus tända i sitt fönster och att han stod och tittade ut. Vi träffades

morgonen därpå och han bekräftade att han också hade sett den pälsklädde och huvudlöse mannen.”

Det kan tilläggas att mannen i fråga kom gående från kyrkhålet till, och att han var på väg mot Strömbacka – några stenkast från museibyggnaden – den gård i vilken borgmästare Nils Pedersson Humbla en gång bodde, fast numera finns den ju inte kvar.

Återberättat av Roland Palmquist

En Häveröprästs livsgärning

Sven Lundvall har funnit nedanstående skildring av magister Eric Hageman, prästvigd 1697, i Uppsala ärkestifts herdaminnen. Eric var Svens farfars mors mors farmors morfar, en av flera präster i hans familj. I sanning ett hårt och prövande livsöde.

Mag. Eric Hageman. Roslagsstudent 1681. Prestvigd 1694. Blev husprest hos Grevinnan Sigrid Gyllenstjärna. Mag. 1697, och då föreslagen att blifva Kongl. Hofpredikant. Kyrkoherde i Danviken 1699.

Under presttiden hann han föga mera, en att natt och dag besöka sjuka, och begrava lik, som från morgon till afton släpades till grafven. Under denna tid måste han även själv bestrida klockare och sångaretjänsten i Danviken, emedan även dessa dött i pesten. I Danviks församling blefvo något över 300 personer döda i farsoten. E. H. blev Kyrkoherde i Häfverö 1719.

Strax efter tillträdet samma år plundrades prestgården af Ryssarna och han själv bortfördes men landsattes på Singön. Vid samma tillfälle försvann det oansenliga förråd af hästar, kor, får och svin mm, som förut af efterträdaren skulle lämnas tillträdaren. Hans fattigdom var 1720 så stor, att han måste förrätta alla sina embetsysslor i en gammal utsliten resrock, utan att äga utväg att skaffa en ny. Äfven vid samma tillfälle förolyckades hans lilla son.

Socknen var 1722 genom Ryssarnas sköflande så afmatad, att han af densamma fick tionde endast 6 t:r 2 fj Råg och 3 t:r 7 fj Korn, hvadan han anhöll att slippa gifva riksdagspenningar.

Han ansågs 1721 af Cons. som den der mest lidit genom fiendens sköflande, och fick 90 d:r k:mt. af sammanskjutne medel.

Prot. 1723: ”Angafs att Past. uti 4 års tid förrättat gudstjensten utan kappa och krage. Res: Skrifves honom till, att han icke så prostitnerar prestaembetet, utan vid gudstjenstens förrättande brukar den vanliga dräbten”

I anseende till sitt öfvergångna lidande, undfick han af K. M. 4 års frihet från alla utlagor.

Han dog den 22 juni 1742.

Krutgubbar och -gummor i Roslagen

Den åldring - i ordets rätta bemärkelse - som haft den allra längsta livslängden i en av de släkter i Länna socken, som jag utforskat, är **Erik Andersson**, född 1595. Den gubben blev hela 105 år och levde på Södergården i Bergshamra. Han föddes alltså på 1500-talet och dog på 1700-talet. Inte mindre än sju regenter hann med att sitta på rikets tron under Erik Anderssons levnad:

Sigismund - kung 1592-1599
Karl IX - riksföreståndare 1599-1604
Karl IX - kung 1604-1611
Gustav II Adolf - kung 1611-1632
Kristina - drottning 1632-1654
Karl X Gustav - kung 1654-1660
Karl XI - kung 1660-1697
Karl XII - kung 1697-1718

Min hustrus farbror, **Harry Johansson** i Backebo, Bergshamra, nådde den aktningvärda åldern 101 1/2 år - han avled i november 2010.

Fast det har tveklöst funnits fler personer, vilka har lyckats bli riktigt gamla i Roslagen.

Doktor **F V Radloff** har i sin ”*Beskrifning öfver Roslagen*” noterat, att det under 1700-talet i hela distriktet hade funnits 26 antecknade, som uppnått 100 års ålder och däröver.

De äldsta av dem var: en hustru från Ösbyholm i Frötuna, som dog 1749 hela 110 år gammal; en båtsman **Lars Blom** från Tuttboda i Skederid dog 1751 och var 108 år gammal; torparen **Per Jansson** i Putten i Bro socken dog 1745, 115 år gammal, vilket får anses vara anmärkningsvärt.

När det gäller stavningen av kunganamnen här ovan, så är den vedertagna regeln den, att exempelvis Carl med ”C” och Gustaf med ”F” ändras till den enklare stavningen efter regentens död. Visste du det?

Roland Palmquist

Glöm inte bort att då och då gå in på NSFF:s hemsida.

Där finns många värdefulla register där du kan söka efter dina anfäder.

www.norrrelje-sff.se

Där kan du också se vilken litteratur föreningen givit ut och som du kan köpa.

Skrock i Roslagen

I boken Ilsholm, utgiven 1967 till Selim Karlebos 75-årsdag 1967, finns ett kapitel om gammal folk-tro från omkring 1900 i våra bygder. Dessa tankar framsprungna ur det gamla bondesamhället utan elektriskt ljus som lyste upp varje hörn, är mycket intressanta att ta del av. Några exempel ur boken nedan.

Innan man flyttade in i en gård, där man tagit tjänst skulle man kasta en slant genom grindhålet in på gårdsplanen. då skulle man trivas (Rådmanö, frötuna m fl socknar).

För att korna skulle leva och trivas fick de gå över stål, vanligen en skära, innan de fördes in i en ny lagård (Frösunda prästgård och flera socknar utmed kusten).

Kreaturens kunde inte skadas av otyg om man borrade ett hål i lagårdströskeln och i hålet lades en liten påse innehållande ett huggormshuvud, 3 ärtor (ur en trefröig skida) och något kvicke (levande kryp). Hålet skulle tillslutas med en träplugg. (En sådan påse återfanns vid rivning av Björksättragar den i Edsbro)

Libsticka var bra mot ormar. Den planterades vid varje gård. Strök man kornas mule med libsticka vågade ej ormen hugga. Dessutom var libsticka verksam mot rödsot (Roslags-Bro m fl socknar).

Under julnatten skulle mat och dryck stå framme på julbordet, ifall de hädangångna komme på besök före sin tidiga julotta i kyrkan (Roslags-Bro).

Gårdsrå fanns i ett flertal gårdar. Så t ex på Ilsholm. Långt innan någon kom på besök eller någon bortavarende kom hem, hörde man hur hästar spändes ifrån och hur skaklarna föll ned på stallbacken. Dörrarna knarrade, snöiga stövlar avstampades och kvastens rassel hördes i förstugan. En halv timma senare upprepades samma ljud, men då var det verklighet.

Om maran rider en ko skall man rista ett kors i taket över den kon (Roslags-Bro omkr. 1900). På samma sätt kan en människa skydda sig mot maran.

Så sent som på 1930-talet strök en ortsbo varje skärtorsdagsnatt blod på Edsbro kyrkas portklapp. Pengar lades på vissa gravar och malm skavdes från storklockan (Meddelat av Mattias Karlsson, kyrkvaktare, Edsbro).

Över sjuka smälte man bly. Helst skulle det vara några filspån vigd malm i smältan. Det rinnande blyet hällades ned i en bunke med vatten. Bunken placerades över det sjuka stället. Ibland hällades blyet genom hålet i en rågröds-kaka. Av smältan kunde man utläsa den sjukens öde. Liknade smältan en krans eller kista var sjukdomen till döds. I Roslagen förekom blysmältning rätt allmänt ännu in på 1900-talet.

Frasses frågespalt

Fråga: I vår släkt finns en person som är släktforskare. Han förstör alla familjemiddagar genom sitt evinnerliga tjtande om sin forskning. Hur får man stoppa en släktforskare?

Undrande kusin

Svar: Ja du, undrande kusin. En svår fråga, som man skulle kunna tala länge om. En rulle silvertejp och en väl tilltagen gummiklubba skulle väl kunna vara en lösning. Återkom gärna när du testat detta förslag!

Fråga: Vem kom på uttrycket slakten är värst?
Q

Svar: Idag menar forskningen att denna fras är en feltolkning, som hänför sig till det gamla bondesverige. Det skall i själva verket vara ”slakten är värst”, och handla om den vånda och svåra plågor våra förfäder kände inför slaktandet av julgrisen.

Fråga: Varför inflyter det så löjliga och intellektuellt lågtstående frågor till denna spalt? Är släktforskare ett sällsynt underbegåvat släkte?

Premumerant

Svar: Kära premumerant. Frågan är helt relevant, åtminstone i ditt fall. Jag skulle i fortsättningen vilja hänvisa dina frågor till internetsajten Forum för färskalar.

Fråga: Jag besöker då och då ett medium, som påstår att han kan känna om en person är släkt med honom endast genom att trycka hans hand. Hur lång tid skulle det ta för honom att på detta sätt skapa en antavla i 6 generationer?

Karl-Harald Tallkott, Släpbacken

Svar: Tack Karl-Gerhard! Äntligen en fråga som motsvarar frågespaltens intellekt. Vid parapsykologiska experiment, genomförda i Byxångssälen 1973, kunde doktor Ove Hepp beräkna tiden till åttamiljoner trehundra sextiofemtusen fyrahundratre dagar. Ett konkurrenskraftigt alternativ således till konventionell släktforskning. Återkom gärna till frågespalten när ditt medium påbörjat projektet.

Fråga: Varför skall man släktforska om uttrycket *slakten är värst*, stämmer. Att bara få reda på alla värstingar som föregått ens eget liv är väl inte så vidare värst?

Elsa Gradvis

Svar: Värst vad du tog i! Rent statistiskt beräknat så går det 1 tämligen normal människa på 10 slumpvis utvalda personer, så du kan lugnt börja rota i din släkt. Om du tycker att det är jobbigt så forska då i någon annans släkt!

Nyheter i DISGEN

Den 18 april gästades Norrtälje Släktforskarförening av Rolf Ahlinder, styrelseledamot i regionföreningen DIS-Öst och DIS-fadder för de som behöver vägledning i släktforskarprogrammet DISGEN. Rolf kan man nå via e-post: rolf.ahlinder@dis-ost.se eller per telefon 073-91 27 288

35 medlemmar hade mött upp för att höra Rolf berätta om den kartfunktion som ingår i den senaste versionen av DISGEN. Förutom en demonstration om kartfunktionen fick åhörarna också en del bra tips på nyttiga internetsidor. **Historiska kartor** finns på <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html> och i Riksarkivets databas GEORG med Sveriges äldsta storskaliga kartor: www.riksarkivet.se/default.aspx?id=21561&refid=22519

För att placera ut orter i DISGENS karta använder man Eniro (välj kartor därefter GPS.koordinat), då får man fram en blå punkt, som man kan föra in på Enirokartan. Där man stannar åsätts x- och y-koordinaterna för den punkt man valt. Denna punkt kan sedan föras in på DISGENS karta med hjälp av Googlearth och Googlemaps. Lyckas man med detta kan man grafiskt åskådliggöra anfädernas flyttningmönster i gångna tider!

Postens historia

Drygt trettio medlemmar kom på NSFF:s föreläsning om det svenska postverkets organisation och historia. Föredragshållare var Magnus Linnarsson, som 2010 disputerade på avhandlingen *Postgång på växlande villkor. Det svenska postväsendets organisation under stormaktstiden*. Postväsendet i vårt land grundades 1636 genom en kunglig förordning om postbud. Under det följande århundradet byggdes postnätet ut och i alla större städer infördes postkontor.

Magnus Linnarsson med sin mycket läsvärda avhandling, som kan köpas via Ad Libris på nätet.

Foto: U.J.

Linnarsson började med att redogöra för de två alternativ som fanns för att driva offentlig verksamhet.

Via hierarki

Huvudmannen leder och organiserar verksamheten och anställer och avlönar personalen.

Via entreprenad

Huvudmannen köper tjänster från en eller flera aktörer. Utföraren tecknar ofta ett avtal för verksamheten där förutsättningarna regleras.

Förebilder för det svenska postväsendet fanns på kontinenten, men specifikt för Sverige är att posten förmedlades genom postbönder och -drängar i ett stafettsystem. Stormaktstiden med Sveriges geografiska tillväxt och krig på kontinenten ställde större krav på en snabbare nyhetsförmedling. Detta kunde också allmänheten dra nytta av eftersom postbefordran blev öppen för alla som betalade de påbjudna portavgifterna.

Varje postbonde skulle ha 2-3 drängar som sprang med

posten. Posthemmanen låg på 2-3 mils inbördes avstånd längs de olika postvägarna. Drängarna var utrustade med posthorn och spjut samt ett postvapen på bröstet, som visade att de arbetade för kronan.

I städerna rekryterades postmästare, som ansvarade för att ta ut och lägga in posten i säckarna. Kontoret var oftast postmästarens hem.

Inte förrän 1646 infördes hästar i postbefordran för att snabba på postgången. Under 1680-talet var linjen Stockholm - Hamburg den som hade största mängden brev att befordra. 1638 infördes en postlinje till Åland och Finland, en linje som förorsakade stora problem med förluster av både båtar och manskap. Ofta gick det lika snabbt att skicka posten landvägen till Finland men framför allt var landvägen mycket säkrare.

Kronan drev till en början posten med hjälp av utlänningar, som hade kompetens att sköta denna syssla. 1642 utnämndes tysken Johan Beijer till postmästare i Stockholm. Han utökade postlinjerna och i hans instruktion ingår en tanke att postverket, när det är fullt utbyggt och brevmängden ökar, skall bära sig självt, *medh tijden förmodeligen kunna draga sig sielfft*.

En ökande mängd köpmansbrev förmodades finansiera verksamheten eftersom man i samma instruktion införde systemet med fribrev för kungens och statens post.

Beijer skulle också skaffa kontaktpersoner i olika städer på kontinenten och från dessa samla in information, som han skulle sammanställa och skicka ut till de olika postmästarna i Sverige. Detta är grunden till det svenska tidningsväsendet. Från 1645 gav han ut *Ordinari Post Tijdender*, Sveriges första tidning.

1662 tecknade Beijer ett 12-årigt avtal med staten för att mot 14000 Dalers ersättning driva postbefordran på entreprenad. 1668 sade han upp avtalet. Bland annat den stora mängden fribrev medförde att han inte fick någon vinst på verksamheten. I början av 1670-talet förlänades posten till Magnus Gabriel de la Gardie, som endast var ute efter postkassan. Ur denna hämtade han stora summor för slottsbyggen och inredningar. Detta medförde att kungen 1677 tog tillbaka posten under statens domvärjo.

Därefter utvecklades posten till ett centralt statligt ämbetsverk med hela tiden nya förordningar, som gör att man kan följa utvecklingen nära. Inte förrän 1718 kommer en organisatorisk förändring. Karl XII föreslår att posten skall slås ihop med gästgiverierna. Tanken var att postböndernas roll skulle upphöra och att gästgiverierna med häst och vagn skulle transportera posten mellan sig. Gästgivarerna skulle därmed befordra posten som egna företagare. Förordningen upphörde i samband med kungens död i november samma år.